

**Mustafa Gültekin. Masal Anası Kezban Karakoç ve Repertuarı.
Ankara: Grafiker, 2019, 415 sayfa. (ISBN: 978-605-2233-39-9).**

Arş. Gör. Gökçe EMEÇ*

Dünyada ve Türkiye’de halk bilimi alanında yapılan ilk araştırmalar, masal araştırmalarıdır. Almanya’da Grimm Kardeşler’in masal derlemeleriyle başlayan masal çalışmaları, özellikle 19. yüzyılda büyük ivme yakalamıştır. Türkiye’de ise Pertev Naili Boratav, Saim Sakaoğlu, Bilge Seyidoğlu ve Umay Günay gibi Türk halk bilimi alanındaki önemli bilim insanları Türk masalları üzerine çalışmışlardır. Günümüzde de masal çalışmaları önemini kaybetmeden devam etmektedir. Mustafa Gültekin doktora tezi olarak hazırladığı *Kazan-Tatar Masalları (İnceleme-Metinler)* (2013) ile önemli bir masal çalışmasına imza atmıştır. Bu yazıda incelemesini yaptığımız

Mustafa Gültekin’in ikinci müstakil eseri olan *Masal Anası Kezban Karakoç ve Repertuarı* adlı eseridir. Bu çalışma, “Önsöz”, “Giriş”, “Masal Anası Kezban Karakoç” ve “Kezban Karakoç’tan Derlenen Masalların İncelenmesi” başlıklarını taşıyan iki bölüm, “Metinler”, “Sonuç”, “Kaynaklar”, “Dizin” ve “Sözlük”ten oluşmaktadır.

“Masal, Masal Anlatma Geleneği ve Masal Araştırmaları” başlığını taşıyan “Giriş” (s. 13) bölümünde yazar, çeşitli araştırmacılar tarafından yapılmış masal tanımlarına yer vermiştir. Gültekin, daha önce yayımladığı *Kazan Tatar Masalları (İnceleme- Metinler)* adlı çalışmasında kendisine ait olan masal tanımına da yer vermiştir. Yazar, kendi tanımından hareketle, günümüz masal tanımlarında yaratım- aktarım ve icra özelliklerine vurgu yapıldığını belirterek genel bir değerlendirme yapmıştır. Gültekin böylece, masal türünün tanımında metin merkezli çalışmalardan bağlam merkezli çalışmalara yönelimini vurgulamış, “masalları sadece bir metin olarak değil sanatsal bir icra, yaratım ve aktarım

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, emecgokce@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1932-828X

bağlımlarında anlatıcı ve dinleyicinin iletişim ve etkileşimine dayalı bir olay” (s. 16) olarak betimlemiştir.

Masal tanımından sonra, masal anlatma geleneği üzerinde duran Gültekin, öncelikle gelenek tanımlarına odaklanmış, daha sonra ise masalı, anlatma geleneğinin içerisinde değerlendirmek gerektiğini, “belli bir gelenek çerçevesinde yaratılan ve sözlü kültür ortamında yine bu geleneğe bağlı olarak kuşaklar arasında aktarılan halk bilgisi ürünlerinin incelenmesinde bu ürünleri ortaya çıkaran geleneğin mutlaka dikkate alınması gerekir” (s. 18-19) sözleriyle belirtmiştir. Gültekin, Türk masal anlatma geleneğini, “Masal Anlatıcısı: Masal Anası ve Masal Atası” (s. 21), “Masal Dinleyicileri” (s. 26), “Masal Anlatma Yeri ve Zamanı” (s. 29) ile “Masal Metni” (s. 30) başlığını taşıyan dört alt başlıkta değerlendirmiştir. “Masal Anlatıcısı: Masal Anası ve Masal Atası” (s. 21) başlığını taşıyan bölümde Gültekin, özellikle Linda Dégh’in ortaya koyduğu anlatıcı merkezli icra yaklaşımından yararlanmış, bu yaklaşımın sadece anlatıcıyı değil; dinleyiciyi ve masalın anlatıldığı toplumu da içerdiğini belirtmiştir. Gültekin bu bölümde anlatıcı merkezli icra yaklaşımını benimseyip uygulayan bilim insanlarının çalışmalarında anlatıcıların dili kullanımları, üslupları, repertuarları ve kullandıkları formeller üzerinde durmuştur. Ayrıca yazar anlatıcılarının cinsiyeti gibi önemli bir konuya da açıklık kazandırmış, masal anlatıcılarının kadın olduğuna dair yaygın bir kanaatin olduğunu belirtmekle birlikte, bilimsel çalışmalardan örneklerle erkeklerin de kadınlar kadar masal anlattıklarını vurgulamıştır. Yazar burada önemli bir değişken olduğunu düşündüğü anlatıcı cinsiyeti ile derlemecinin cinsiyeti arasındaki ilişkiye değinmiştir. Bu bölümde Gültekin, masal anası Kezban Karakoç’un çocukluğunda pek çok kişiden masal dinlediğini; ancak repertuarında yer alan masalları sadece babasından öğrendiğini belirtmekte, kaynak kişinin babasının iyi bir masal anlatıcısı olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum, masal anlatıcılığının babadan kıza geçebildiğini ve de masal anlatımında cinsiyetin belirleyici bir unsur olmadığını gösteren yeni bir örnek olarak dikkate değerdir.

“Masal Dinleyicileri” (s. 26) alt başlığında, Dan Ben-Amos, Linda Dégh, Roger D. Abrahams gibi Performans Teori’nin uygulayıcılarının görüşlerine yer veren Gültekin, dinleyicilerin sanıldığı aksine pasif bir konumda olmadığını, icrada anlatının şekillenmesini sağlayan önemli bir unsur olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yazar, çalışmanın bu bölümünde derleme çalışmalarındaki gözlemlerinden hareketle, masalları daha çok çocukların dinlediğini çalışmada vurgulamış, geleneğin süreklilik kazanmasında anlatıcılar kadar dinleyicilerin de etkili olduğunu Performans Teori bağlamında açıklamıştır.

“Masal Anlatma Yeri ve Zamanı” (s. 29) başlığı altında, masalların yapıları ve içerikleri itibarıyla belli bir anlatma zamanına ya da yerine bağlı olarak anlatılan ürünler olmadığı vurgulanmıştır. Yazar, kaynak kişi Kezban Karakoç’un masal icrasında belli bir mekân ve zaman gözetmediğini belirtmiş, yine de uzun kış gecelerinde masal anlatımının fazla olduğunu vurgulamıştır. Gültekin bu durumun yörenin ekonomik faaliyetleriyle ilişkili olduğunu belirtmiştir.

“Masal Metni” (s. 30) başlığı altında yazar, masal metinlerini sabit, donmuş ve kalıplaşmış metinler olarak değil; aksine değişen metinler olarak tanımlamaktadır. Şüphesiz bu durum, Gültekin’in çalışmasını dayandırdığı, anlatıcı ve dinleyicinin aktif olarak metne etkisini öngören ve metnin ölü değil, canlı bir organizma olduğunu savunan Performans Teori ile ilişkilidir. Her aktarımın yeni bir yaratım olduğunu önemini vurgulayan yazar, metnin değişkenliğini sağlayan unsurlara (dinleyicinin yaş, cinsiyet, eğitim durumu vb. özelliklerine) da yer vermiştir.

Giriş bölümünün üçüncü alt başlığını oluşturan “Türk Masal Araştırmalarına Genel Bir Bakış” başlığı Gültekin tarafından iki kısımda değerlendirilmiştir. Bu bölümde yazar salt bibliyografya vermekten ziyade, bilimsel çalışmaları değerlendirmiş, literatüre kendisinden sonraki araştırmacılar için önemli bir katkıda bulunmuştur.

Giriş bölümünün dördüncü alt başlığını oluşturan “Masal Araştırmalarında Kullanılan Yöntemler ve Araştırma Yöntemi Hakkında” (s. 39) başlığı altında Tarihî-Coğrafi Fin Kuramı ve Yöntemi, Vladimir Propp ve Masalların Yapısal Çözümlemesi, Psikoanalitik Kuram ve Yöntem, İşlevsel Halk Bilimi Kuram ve Yöntemi, Sözlü Kompozisyon Kuram ve Yöntemi ile Performans (İcra) Kuramı ve Yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Yazar bu çalışmada karma bir inceleme modeli benimsediğinden bahsetmiştir. Öncelikle bağlam merkezli bir kuram olan Performans (İcra) Kuram ve Yöntemi’ni uyguladığını belirtmiş, daha sonra ise motif ve tip kataloglarına göre derlenen metinleri incelemiştir. Çalışmanın amacını yazar bu başlık altında vermeyi değil; önsözde vermeyi tercih etmiştir.

“Derlemeye İlişkin Bilgiler” (s. 46) başlığı altında yazar, okuyucuya derleme anına ilişkin ayrıntılı bilgi sunarak derleme sürecinin nasıl başladığını ortaya koymuş, anlatıcı ile olan ilişkilerine yer vermiş, gözlem ve görüşme yöntemine başvurduğunu belirtmiştir. Ayrıca yazar bu başlık altında derlemelerin anlatıcının evinde gerçekleştiğini, derlemelere anlatıcının akrabalarının, torunlarının ve komşularının zaman zaman katıldığını belirtmiştir. Ancak “Metinler” başlığı altında verdiği kırk bir masal metninin hangilerinde yalnızca kendisinin, hangilerinde ise diğer dinleyicilerin bulunduğu dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bu sebeple derlemeye ilişkin bilgiler sınırlı kalmıştır. Burada

yazarın, kitabın adında da belirttiği gibi, Kezban Karakoç'un masal repertuarı üzerine odaklanmak istediğini, daha çok masal metni derlemek istediğini düşünmekteyiz. Bu sebeple olacak ki yazar, bir masal metnini bir icra ortamında kaydetmiş, farklı icra ortamlarında kaydetmemiştir. Bu yöntem, daha çok masal metnine ulaşmasına sebep olsa da, anlatının dinleyicilere göre değişkenliği hakkında yeterli bilgi verememektedir. Bu sebeple daha sonraki çalışmalarda aynı masal metni için farklı anlatı ortamları yaratmak -yalnızca derlemecinin olduğu, köy halkının kadınlarının bulunduğu ya da kadın öğretmenlerden müteşekkil bir grubun olduğu gibi- Performans Teori'nin uygulanması bakımından daha sağlıklı sonuçlar vereceği kanaatindeyiz. Ancak burada belirtmek gerekir ki, masal anası Kezban Karakoç'un masal repertuarını oluşturmak, en az yukarıda dikkat çektiğimiz husus kadar önemlidir.

Yazar, derlemeye ilişkin bilgi verdiği bölümde, "özellikle argo sözcük kullanımları, ki bazıları metinlerde ... ile düzeltilerek verilmiştir. Bu da kaynak kişinin derleme sırasında çok rahat olduğunu göstermektedir" (s. 46) şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Kanaatimizce -eğer kaynak kişinin bu doğrultuda özel bir talebi yoksa- argo sözcüklerin verilmesi yerinde bir karar olacaktır. Argo sözcükler, halk bilgisi ürünlerinden sayılmakta, günümüzde argo sözlükleri hazırlanmaktadır. Nitekim, söz konusu çalışmada argo sözcüklerin metinde açıkça verilmesi, özellikle kadın argosu çalışmalarına önemli veri teşkil edecektir.

Gültekin, masal metinlerinin yazıya geçirilmesi hususunda masal metinlerinin diline müdahale edilmediğine işaret etmiş; metnin yazıya geçirilmesinde ağız özelliklerine bağlı kalındığını vurgulamıştır. Bir masal derlemesinin yazıya geçirilmesinde -yalnızca motif ve tip kataloglarına göre incelenecekse- zaruri olarak görmediğimiz bu husus, kuşkusuz Performans Teori söz konusu olduğunda, zaruri hâle gelmektedir. Yazar bu hususta kendisine yöneltilebilecek eleştirilere karşı, "metinlerin okur tarafından anlaşılmasını doğal olarak güçleştiren bu uygulama, genel masal okuru hedeflemediğinden masal araştırmaları ve araştırmacıları tarafından kabul edilebilir bir tercih olarak anlayışla karşılanacağını düşünüyoruz" (s. 48) şeklinde bir açıklama yapmıştır. Şüphesiz yazarın bu çabası takdire şayandır. Ancak burada tartışılması gereken husus, yazarın masal metinlerini ağız özelliklerine göre verip vermemesinden çok, ağız özelliklerini metinlerde gösterme konusundaki yeterliliğidir. Yazar, "Metinler" (s. 177) başlığı altında bu ağız özellikleriyle ilgili genel özellikleri vermiş, masal metinlerinde uzun ünlüleri, nazal/ genizsel n (ñ/ŋ) sesini ve kelimelerin sonundaki "-r" sesinin düşerek, kendisinden önceki ünlüyü uzattığı gibi durumların metinde gösterildiğini belirtmiştir. Yani salt insan kulağının

duyabileceği özellikler metinde verilmiştir. Ağız çalışmalarıyla ilgili belli bir ölçeğin olmaması, ağız çalışmalarının bir eksikliği olarak göze çarpmaktadır.

Giriş bölümünün son başlığı “Araştırma Sahası Hakkında Genel Bilgiler” (s. 48) adını taşımaktadır. Burada yazar, Kezban Karakoç’un ikamet ettiği Balıkesir ili Dursunbey ilçesi Durabeyler Mahallesi hakkında bilgi vermiştir. Şüphesiz bu bilgi, anlatının icra ortamı bakımından önem teşkil etmektedir.

Eserin birinci bölümü “Masal Anası Kezban Karakoç” (s. 49) başlığını taşımaktadır. Bu bölümün ilk kısmı “Hayatı, Eğitimi ve Repertuarı” (s. 49) alt başlığını taşıırken, ikinci kısmı ise, “Masal ve Masal Anlatıcısı” (s. 51) alt başlığını taşımaktadır. Yazar bu bölümde Kezban Karakoç’un masal anlatıcılığıyla ilgili önemli değerlendirmeleri, hayatındaki dönüm noktalarıyla ilişkilendirmiş, böylece bir metnin oluşumunda anlatıcının kişisel tarihini göz ardı etmemiştir. “Masal Anası Kezban Karakoç’un Dili ve Üslubu” (s. 53) başlığını taşıyan üçüncü kısımda, yazar “anlatıcının, günlük yaşamda kullandığı dilin derleme ile tespit edilmesi ve yayın aşamasında da aynen korunması önemlidir” (s. 54) ifadelerine yer vermiş, derleme yoluyla elde edilen metinleri ağız özellikleriyle eserine dâhil etmiştir. Gültekin bu kısımda, doğrudan bir dilbilgisi incelemesi yerine, anlatıcının dili kullanım biçimi üzerinde durmuş, masal anlatıcılığındaki üslubu belirlemeyi hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda yazar, devrik cümle kullanımı, sözcük ve cümle tekrarları, eksilteli cümleler, sıralı cümleler, doğrudan anlatım ifadelerinin kullanımı, benzetmeler, tasvirler, deyimler ve ikilemeleri tespit etmiş, bunları parantez içinde hangi masalda kullandığını da numaralandırarak vermiştir.

Gültekin, “Kezban Karakoç’un Yaşamının Masala Etkisi” (s. 62) adlı alt başlıkta, anlatıcının yaşamından etkileri masal metninde bulabileceğimizi belirtmiştir. Bu husus daha önce yapılmış masal çalışmalarında göz ardı edilen bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, genel olarak masal anlatıcısının yaşamını ve içinde bulunduğu sosyal çevreyi “yerelleşme” ve “bireyselleşme” kavramlarıyla ele almaktadır. Yine bu bölümde Kezban Karakoç’un masal anlatma performansı (s. 74); dinleyicileriyle kurduğu ilişki, sözsüz iletişim ve formel kullanımı yönleriyle değerlendirilmiş, bunu yaparken masal metnindeki örneklerden yararlanmış. Yazar, formel kullanımında masal anasının dinleyicilere göre bir tutum sergilediğini, genellikle giriş ve bitiriş formellerini kullandığını; ancak geçiş formellerini kullanmadığını belirtmiştir.

“Kezban Karakoç’tan Derlenen Masalların İncelenmesi” (s. 93) başlığını taşıyan ikinci bölüm, “Masalların Olay Örgüleri ve Tipleri” (s. 93) ile “Masalların Motifleri ve Motif Dizini” (s. 135) başlığını taşıyan iki alt bölüme ayrılmıştır. Yazar bu bölümde daha önce de belirttiği karma inceleme yöntemini benimsemiş,

derlediği masalları hem metin merkezli, hem de bağlam merkezli incelemiştir. Metin merkezli bir kuram olan Tarihî-Coğrafî Fin Kuramı ve Yöntemiyle değerlendirilen masallar, öncelikle Antti Aarne tarafından hazırlanan ve Stith Thompson tarafından geliştirilen *The Types of The Folktale* (Masal Tipleri Kataloğu) ve Pertev Naili Boratav ile Wolfram Eberhard'ın hazırladığı *Typen Türkischer Volksmärchen* (Türk Masal Tipleri) kullanılarak sınıflandırılmıştır. Masalların olay örgülerini ve tip numaralarını çalışmasına dâhil eden yazar, masalarda yer alan motifleri de tespit etmiş, motiflerin yer aldığı masalları belirtmeyi ihmal etmemiştir. Ancak bu bölümün sonunda hem tip, hem de motif bakımından genel bir değerlendirme göz ardı edilmiştir.

“Metinler” (s. 177) başlığı altında yazar, masal metinlerinin yazımında ağız özelliklerini verdiğini belirtmiş, metinlerin daha rahat anlaşılmasını sağlamak amacıyla hem ağız özellikleri hakkında, hem de metinlerin transkripsiyonu hakkında bilgi vermiştir. Metinler başlığı altında kırk bir masal metnine yer veren Gültekin, kendisinden sonraki çalışmalar için de iyi bir malzeme sağlamıştır.

“Sonuç” (s. 397) bölümünde Kezban Karakoç'un masal anlatıcılığı hakkında bilgi veren Gültekin, gerek metin merkezli, gerekse bağlam merkezli kuramlardan yararlandığı çalışmasının kısa bir özetini vermiş; masal anlatma geleneği içerisinde Kezban Karakoç'un repertuarını günümüze kadar taşıdığını, gelecek kuşaklara aktardığını vurgulamıştır.

Kitapta bazı yazım yanlışları dikkat çekmektedir (“çalışmalar” (s. 39), “cümeleri” (s. 56), “makelesinde” (s. 63), condext (s. 74), “gözteren” (s.75), “herakete” (s. 82), “kullanmadını” (s.85), “Thomson” (s. 138), “nazan” (s. 177), “repertuarının” (s. 397) vb.). Bu yazım yanlışlarının ikinci baskıda düzeltilmesi, okumanın kolaylaşması bakımından dikkat edilmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mustafa Gültekin'in *Masal Anası Kezban Karakoç ve Repertuarı* adlı çalışması, masal çalışmaları içerisinde, Bağlam Merkezli olarak değerlendirdiğimiz Performans Teori'yi uygulayan yenilikçi bir çalışmadır. Daha çok metin merkezli yaklaşımların ağırlıklı olarak yer aldığı masal araştırmalarında yazar, metin merkezli kuramların yanı sıra bağlam merkezli bir kuram olan Performans Teori'den yararlanmıştır. Ancak bunu yaparken, metin merkezli yaklaşımları da göz ardı etmemiş, karma bir yöntem benimsemiştir. Bu karma yöntemi uygularken gerek metinle ilgili, gerek bağlamla ilgili pek çok soruya cevap vererek başarılı bir uygulamasını sunan yazar, kuşkusuz masal çalışmalarında bu kitabıyla önemli bir yer edinmiş, kendisinden sonra yapılacak çalışmalara önemli bir yol gösterici olmuştur.